ONLINE JOURNAL
E-ISSN:3060-5490

INSTITUTE OF UZBEK NATIONAL
MUSICAL ART NAMED AFTER YUNUS RAJABI

Milliy Madaniyat Jurnali - Журнал Национальной Культуры

Journal of national CULTURE

Поступила: 11.01.2026 · Принята: 16.03.2026 · Опубликована: 31.03.2026
DOI: https://doi.org/10.64681/e9dpcg32

ilmiy uslubiy jurnali – научно-методический журнал – research and methodological journal

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti
MILLIY MADANIYAT JURNALI, 1(2), 2026
www.jnculture.uz

Qonun cholg‘usining tarixi va an’anaviy ijrochilik maktabining ilmiy asoslari

(History of the Qanun Instrument and the Scientific Foundations of the Traditional Performance School)

Zebixon Yusupova

Department of Maqom Instrumental Performance,
The Institute of Uzbek National Musical Art named after Yunus Rajabi,
Uzbekistan/Tashkent, Mustaqillik, 31, 100000

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada qonun cholg‘usining kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti, Sharq musiqa madaniyatidagi o‘rni hamda an’anaviy ijrochilik maktabining ilmiy-nazariy asoslari tahlil etiladi. Shuningdek, maqom tizimi, tovush qatorlari, parda tizimi va ijrochilik texnikasi bilan bog‘liq masalalar chuqur yoritiladi. Qonun cholg‘usining shakllanishi, uning Yaqin va O‘rta Sharq hududlarida rivojlanish bosqichlari, ijrochilik uslublari va zamonaviy talqindagi o‘zgarishlar ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.

Qonun cholg‘usining eng muhim xususiyati – uning mikrotonal imkoniyatlaridir. Mandallar yordamida ijrochi yarim tonlardan ham kichik intervallarni hosil qila oladi. Bu esa maqom tizimining murakkab lad strukturalarini aniq ifodalash imkonini beradi. Tovush tizimi jihatidan qonun cholg‘usi Sharq musiqa tizimlariga moslashgan. Unda diatonik, xromatik va mikroxromatik tovush qatorlari uyg‘unlashgan holda qo‘llaniladi. Bu esa uni universal cholg‘uga aylantiradi.

Bugungi kunda qonun cholg‘usi nafaqat an’anaviy musiqa, balki zamonaviy kompozitsiyalarda ham keng qo‘llanilmoqda. Kompozitorlar qonunning boy imkoniyatlaridan foydalanib, yangi janrlar va uslublar yaratmoqda. Shuningdek, musiqa ta’lim muassasalarida qonun ijrochiligi alohida fan sifatida o‘qitilmoqda. Bu esa professional ijrochilar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: qonun, cholg‘u, maqom, ijrochilik, tovush tizimi, parda, Sharq musiqasi, an’ana, metodika.

Abstract

This scientific article analyzes the origin of the qanun instrument, its historical development, its role in Eastern musical culture, and the scientific-theoretical foundations of the traditional performance school. It also provides an in-depth discussion of issues related to the maqam system, pitch structures, modal systems, and performance techniques. The formation of the qanun, its stages of development

in the Near and Middle East, performance styles, and modern interpretations are examined on a scientific basis.

The most important feature of the qanun is its microtonal capability. With the help of mandals, the performer can produce intervals smaller than semitones, allowing for accurate expression of the complex modal structures of the maqam system. In terms of sound structure, the qanun is well adapted to Eastern musical systems. It integrates diatonic, chromatic, and microchromatic scales, making it a highly versatile instrument.

Today, the qanun is widely used not only in traditional music but also in contemporary compositions. Composers utilize its rich possibilities to create new genres and styles. Additionally, qanun performance is taught as a separate subject in music education institutions, which plays an important role in training professional performers.

Keywords: qanun, instrument, maqam, performance, sound system, mode, Eastern music, tradition, methodology.

Аннотация

В данной научной статье анализируются происхождение инструмента канун, его историческое развитие, место в музыкальной культуре Востока, а также научно-теоретические основы традиционной исполнительской школы. Также подробно освещаются вопросы, связанные с системой макама, звукорядами, ладовой системой и исполнительской техникой. Формирование инструмента канун, этапы его развития на Ближнем и Среднем Востоке, исполнительские стили и современные интерпретации рассматриваются на научной основе.

Наиболее важной особенностью инструмента канун являются его микротональные возможности. С помощью мандалов исполнитель может извлекать интервалы меньше полутонов, что позволяет точно передавать сложные ладовые структуры системы макама. С точки зрения звуковой системы, канун адаптирован к восточным музыкальным системам. В нем гармонично сочетаются диатонические, хроматические и микрохроматические звукоряды, что делает его универсальным инструментом.

В настоящее время канун широко используется не только в традиционной музыке, но и в современных композициях. Композиторы, используя богатые возможности инструмента, создают новые жанры и стили. Кроме того, в музыкальных учебных заведениях исполнение на кануне преподается как отдельная дисциплина, что играет важную роль в подготовке профессиональных исполнителей.

Ключевые слова: канун, инструмент, макам, исполнительство, звуковая система, лад, восточная музыка, традиция, методика.

Qonun cholg‘usi Sharq musiqa madaniyatining eng qadimiy va mukammal torli cholg‘ularidan biri hisoblanadi. U o‘zining keng diapazoni, boy tembr imkoniyatlari va murakkab ijrochilik texnikasi bilan ajralib turadi. Qonun nafaqat ijrochilik amaliyotida, balki nazariy musiqa tizimlarini ifodalashda ham muhim vosita sifatida xizmat qilgan. Ayniqsa maqom tizimining shakllanishida qonun cholg‘usining roli beqiyosdir.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, zamonaviy musiqa ta’limi va ijrochilik amaliyotida milliy cholg‘ularning tarixiy ildizlari va ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish zarurati ortib bormoqda. Qonun cholg‘usining nafaqat tarixiy rivoji, balki uning ijrochilik maktabi, metodikasi va nazariy asoslari ham tizimli ravishda tahlil etilishi lozim.

Qonun cholg‘usining kelib chiqishi qadimgi Sharq sivilizatsiyalariga borib taqaladi. Tadqiqotchilar fikricha, ushbu cholg‘u qadimgi Mesopotamiya, Misr va Eron hududlarida shakllangan torli cholg‘ular evolyutsiyasi natijasidir [1, b.155]. Qonunning dastlabki shakllari trapetsiyasimon rezonatorli va ko‘p torli bo‘lgan.

O‘rta asrlarda qonun cholg‘usi arab xalifaligi davrida keng tarqalib, ilmiy va amaliy musiqa tizimlarida muhim o‘rin egalladi. Mashhur olim Abu Nasr Forobiy o‘zining “Kitab al-Musiqa al-Kabir” asarida qonunga yaqin cholg‘u – sanj haqida ma’lumotlar berib, ularning tovush tizimlari va ijrochilik imkoniyatlarini ilmiy asosda izohlagan [2, b.286].

Keyinchalik qonun cholg‘usi turli hududlarda o‘ziga xos rivojlanish yo‘lini bosib o‘tdi. Arab, turk va fors maktablarida qonunning shakli, torlar soni va sozlash tizimi turlicha rivojlandi. Masalan, turk qonunida mandallar (yarim ton va mikroton sozlash mexanizmi) mukammal rivojlangan bo‘lsa, arab maktabida tembr va rezonans imkoniyatlari ustuvor bo‘lgan.

Markaziy Osiyo hududida qonun cholg‘usi maqom ijrochiligida muhim rol o‘ynagan. Ayniqsa Shashmaqom tizimida qonun cholg‘usi asosiy jo‘rnavoz cholg‘ulardan biri sifatida qo‘llanilgan. Shu bilan bir qatorda, bastakor hamda

kompozitorlarning qonun cholg‘usiga bo‘lgan murojaati ham ancha ko‘paygan. O‘zbek musiqa an’anasi turli madaniyat va sivilizatsiyalar chorrahasida shakllangan bo‘lib, doimo mintaqa madaniy hayotida markaziy o‘rin egallab kelgan [3: 568]. Kompozitorlar yangi asarlar yaratishga kirishib, musiqiy materialni rivojlantirishning zamonaviy usullarini o‘zlashtira boshladilar. Ular o‘z ijodida polifoniya, serializm, aleatorika kabi turli kompozitsion texnikalardan keng foydalandilar [4: 60]. Bunda tembr, ijro xususiyati hamda ansambl tarkibidi o‘z o‘rni ega bo‘lganligi asosiy sabablardan hisoblanadi.

Qonun cholg‘usining tuzilishi va tovush tizimi. Qonun cholg‘usi tuzilishi trapetsiyasimon shaklga ega bo‘lib, odatda 24–27 pardadan iborat bo‘ladi. Har bir parda uch tor bilan ifodalanadi, bu esa tovushning kuchi va tembrini boyitadi. Torlar metall yoki sintetik materiallardan tayyorlanadi. Qonun cholg‘usining eng muhim xususiyati – uning mikrotonal imkoniyatlaridir. Mandallar yordamida ijrochi yarim tonlardan ham kichik intervallarni hosil qila oladi. Bu esa maqom tizimining murakkab lad strukturalarini aniq ifodalash imkonini beradi. Tovush tizimi jihatidan qonun cholg‘usi Sharq musiqa tizimlariga moslashgan. Unda diatonik, xromatik va mikroxromatik tovush qatorlari uyg‘unlashgan holda qo‘llaniladi. Bu esa uni universal cholg‘uga aylantiradi.

An’anaviy ijrochilik maktabi va uning xususiyatlari. Qonun ijrochiligi Sharq musiqa an’analarida ustoz-shogird tizimi asosida rivojlangan. Bu tizimda bilimlar og‘zaki ravishda uzatilgan bo‘lib, ijrochilik texnikasi, repertuar va stilistik xususiyatlar avloddan-avlodga o‘tib kelgan.

An’anaviy ijrochilik maktabining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Improvizatsiya (badihago‘ylik) – maqom ijrochiligida muhim element bo‘lib, ijrochi o‘z ijodiy salohiyatini namoyon etadi.
2. Texnik mukammallik – tezkor passajlar, tremolo, glissando kabi usullar keng qo‘llaniladi.
3. Ritm va usulni his qilish – murakkab usullarni aniq ijro etish talab etiladi.

Shuningdek, ijrochilik maktabida maqomlarning ichki strukturasini chuqur anglash muhim hisoblanadi. Maqomning cholg‘u yoki ovoz yo‘llaridan kelib chiqqan holda ijro davomida turli ijro xusussiyatlari va shtrixlardan foydalanish mumkin.

Qonun ijrochiligining ilmiy asoslari Sharq musiqa nazariyasiga tayanadi. Bu nazariya lad tizimlari, intervallar, ritm va formani o‘z ichiga oladi. Forobiy, Ibn Sino kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan musiqa nazariyasi qonun ijrochiligi uchun ham asos bo‘lib xizmat qiladi. Maqom tizimi qonun ijrochiligining markazida turadi. Har bir maqom o‘ziga xos lad, ritm va emotsional mazmunga ega. Qonun cholg‘usi bu elementlarni mukammal ifodalash imkoniyatiga ega. Shu bilan bir qatorda, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ushbu cholg‘uning akustik xususiyatlari, rezonans tizimi va ijrochilik texnikasi chuqur o‘rganilmoqda. Bu esa cholg‘uni yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda qonun cholg‘usi nafaqat an’anaviy musiqa, balki zamonaviy kompozitsiyalarda ham keng qo‘llanilmoqda. Kompozitorlar qonunning boy imkoniyatlaridan foydalanib, yangi janrlar va uslublar yaratmoqda. Shuningdek, musiqa ta’lim muassasalarida qonun ijrochiligi alohida fan sifatida o‘qitilmoqda. Bu esa professional ijrochilar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda qonun cholg‘usining rivoji bir qator muhim yo‘nalishlarda izchil davom etishi kutilmoqda. Avvalo, yangi texnik imkoniyatlarni joriy etish ushbu cholg‘uning ijrochilik salohiyatini yanada kengaytiradi. Zamonaviy konstruktiv yechimlar, torlar tizimini takomillashtirish, sozlash mexanizmlarini yangilash hamda ovoz diapazonini kengaytirish orqali qonunning ifoda vositalari boyiydi. Shu bilan birga, ijrochilik texnikasida yangi usullarni qo‘llash — murakkab bezaklar, tezkor pasajlar va ko‘p ovozli fakturalarni rivojlantirish — cholg‘uning professional sahnadagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — ilmiy tadqiqotlarni kengaytirishdir. Qonun cholg‘usining tarixi, nazariy asoslari, akustik xususiyatlari va ijrochilik an’analari

chuqur o‘rganilishi zarur. Bu borada musiqashunoslik, etnomusiqashunoslik va akustika sohalarida olib boriladigan izlanishlar yangi ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Shuningdek, qonun uchun yaratilgan repertuarni tahlil qilish, yangi asarlar yaratish va ularni ilmiy jihatdan asoslash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada, ushbu cholg‘u nafaqat an’anaviy, balki akademik musiqa tizimida ham o‘z mavqeini mustahkamlaydi.

Uchinchi yo‘nalish — xalqaro musiqiy integratsiyani rivojlantirishdir. Bugungi globallashuv sharoitida qonun cholg‘usi turli madaniyatlar o‘rtasidagi musiqiy muloqot vositasiga aylanmoqda. Xalqaro festivallar, tanlovlar, mahorat darslari va ijodiy hamkorlik loyihalari orqali qonun ijrochilari o‘z tajribalarini almashadilar, yangi uslub va yo‘nalishlarni o‘zlashtiradilar. Bu esa cholg‘uning nafaqat milliy, balki jahon musiqa madaniyatidagi ahamiyatini oshiradi. Shu bilan birga, boshqa xalqlarning cholg‘ulari bilan ansambl ijrochiligini rivojlantirish qonunning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Umuman olganda, ushbu yo‘nalishlar qonun cholg‘usining kelajakdagi taraqqiyotini ta’minlab, uning ijrochilik, ilmiy va madaniy salohiyatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Musiqa amaliyotining son orqali aniq ifodalab bo‘lmaydigan jihatlariga deyarli butunlay e’tibor berilmaganligi ma’lum darajada hayratlanarlidir. Holbuki, ancha erta davrlarda bunday masalalarga — shakliy usullar, melodik tuzilmaning vazn (prosodik) andozalar bilan munosabati, vokal va cholg‘u ijrochilik texnikasi, ifoda hamda dinamika kabi jihatlarga — sezilarli darajada qiziqish bildirilgan edi [5, b.27].

Qonun cholg‘usi Sharq musiqa madaniyatining muhim elementi sifatida tarix davomida rivojlanib, bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning an’anaviy ijrochilik maktabi chuqur ilmiy asosga ega bo‘lib, maqom tizimi bilan chambarchas bog‘liq. Mazkur maqola qonun cholg‘usining tarixiy, nazariy va

amaliy jihatlarini yoritib, uning zamonaviy musiqa madaniyatidagi o‘rnini ko‘rsatib berdi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda yanada chuqur tadqiqotlar olib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Farmer, H. G. *A History of Arabian Music*. London, 1929.
2. Al-Farabi. *Kitab al-Musiqa al-Kabir*. Cairo, 1967.
3. Хандамян В.С. “Цифровые инновации и культурное наследие: узбекские традиционные музыкальные инструменты”. Inter education & global study, no. 1 (2025).
4. Makharov, N. T. “Creative Union of Composers Amer Jaafar and Nodirbek Makharov.” European Journal of Arts, no. 4 (2024).
5. Wright, O. *The Modal System of Arab and Persian Music*. Oxford, 1978.

References

1. Farmer, Henry George. *A History of Arabian Music*. London, 1929.
2. Al-Farabi. *Kitab al-Musiqa al-Kabir*. Cairo, 1967.
3. Khandamyan, Viktor S. “Tsifrovye innovatsii i kul'turnoe nasledie: uzbekskie traditsionnye muzykal'nye instrumenty” [Digital Innovations and Cultural Heritage: Uzbek Traditional Musical Instruments]. *Inter Education & Global Study*, no. 1 (2025). (in Russian)
4. Makharov, N. T. “Creative Union of Composers Amer Jaafar and Nodirbek Makharov.” *European Journal of Arts*, no. 4 (2024).
5. Wright, Owen. *The Modal System of Arab and Persian Music*. Oxford, 1978.